

Kollár Dávid,¹ László Tamás² **Megfogyva bár, de törve nem?³** **Sebzett kollektív identitás – egy magyarországi felmérés tükrében**

Kivonat

A tanulmány azt vizsgálja meg, hogy a magyar társadalom történelmi traumákra épülő narratívája milyen kapcsolatban áll más olyan tényezőkkel, mint a regionális közteség érzése, az emlékezet, a jóllét vagy éppen a válaszadó személyisége (autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, politikai orientáció, vallásosság). A vizsgált változók közötti kölcsönhatások feltáráshoz hálózatelemzést alkalmazunk. Az eredmények pedig azt mutatják, a legmarkánsabb kapcsolat a politikai orientáció és a történelmi traumákra fókuszáló önleírás, illetve ez utóbbi és az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia között figyelhető meg, de jelentős kapcsolat van a vallásosság és a politikai orientáció között is.

Kulcsszavak: kollektív identitás, traumák, sebzettség, hálózatelemzés

Abstract. Though Depleted, but Not Broken? Wounded Collective Identity in Hungary

The paper investigates how the narrative of Hungarian society based on historical traumas is related to other factors such as sense of regional betweenness, memory, well-being or even the respondent's personality (sympathy for authoritarian personality traits, political orientation, religiosity). Network analysis is used to explore the interactions between the variables under investigation. The results show that the most significant relationship is between political orientation and self-description focusing on historical trauma, and between the latter and sympathy for authoritarian personality traits, but there is also a significant relationship between religiosity and political orientation.

Keywords: collective identity, trauma, woundedness, network analysis

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Kollár Dávid, László Tamás (2022). Megfogyva bár, de törve nem? Sebzett kollektív identitás – egy magyarországi felmérés tükrében. *Erdélyi Társadalom*, 20(1), 23–37. <https://doi.org/10.17177/77171.265>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>.

- 1 Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pécsi Tudományegyetem – Alkalmazott Ontológia Kutatócsoport, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány, Társadalomtudományi Kutatócsoport
- 2 Eötvös Loránd Tudományegyetem, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány, Társadalomtudományi Kutatócsoport
- 3 Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

I. BEVEZETÉS

A magyar társadalom sajátosságait számtalan eltérő módon próbálták már meg tetten érni. Ezeknek a megközelítéseknek alapvetően két nagy típusát különíthetjük el. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek a magyar társadalom sajátosságait különböző strukturális tényezők révén magyarázzák. Egyesek szerint a nemzeti sajátosságok különböző makrogazdasági mutatók (GDP, jövedelem, egyenlőtlenség mértéke) révén írhatók le a legsikeresebben (vö.: UNDP, 2020). Mások szerint viszont a földrajzi fekvés és az ehhez szorosan kötődő geopolitikai sajátosságok azok, amelyek a leginkább meghatározóak (vö.: Szűcs, 1983). Megint mások pedig úgy vélik, hogy az intézményi struktúra jellegzetességei a perdöntőek (Györffy, 2018), és vannak olyanok is, akik a politikai vezetés „működési módját” tekintik a legmarkánsabbnak (vö.: Bibó, 2012; Karácsony, 2019; Györffy, 2020). Ezzel szemben a magyar társadalom „jellemvonásaival” foglalkozó megközelítések másik vonulata kulturális tényezők révén próbálja meg tetten érni a magyar társadalom sajátosságait. Ebben az esetben néhányan mellett érvelnek, hogy a szocialista múlt az, ami a legjelentősebb tényező (Kollár, 2014; László & Bauer, 2021), mások a polgári kultúra hiányát hangsúlyozzák (vö.: Bódy & Ö. Kovács, 2006; Tölgyessy, 2016), megint mások viszont általános nemzetkarakterológiai vonásokban látták vagy látják a magyar társadalom sajátosságait (Szekfű, 2007; Hunyady, 2003; Ladányi, 2015). Mindezeket túl – bár a nemzetkarakterológiai megközelítéshez szervesen kapcsolódva – vannak olyanok is, akik a történelmi esetlegességekre (például: 1848-as és 1956-os forradalom, Trianon) „épülő” kollektív traumákat tekintik a leginkább meghatározónak (Ladányi, 2015; Csepely, 2013; Mészáros és mtsai, 2017; Máté-Tóth és mtsai, 2020). Ennek – az utolsó – megközelítésnek a legújabb és legszisztematikusabban végig vitt „megtstesülése” Máté-Tóth András sebzett kollektív identitás (SKI) elmélete (Máté-Tóth és mtsai, 2020; Balassa & Máté-Tóth, 2022), amely szerint Magyarország (és általában a régió) egyik elsődleges sajátossága a traumákra fókuszáló önleírás (Balassa & Máté-Tóth, 2022). Ez megragadható a meghatározó irodalmi alkotásokban (*Himnusz*, *Nemzeti dal*), a nemzeti ünnepekben (1848-as vagy 1956-os forradalom), illetve az ezeket évről évre szimbolikusan felelevenítő iskolai rendezvények révén is. Ugyan a vázolt modell – ahogy már említettem – jelentős mértékben támaszkodik a nemzetkarakterológiai megközelítésekre két szempontból is „túlmutat” rajtuk. Egyrészt – legalábbis e sorok írója szerint – a nemzeti jellemvonások általános metafizikai megalapozása helyett a kollektív „sebekre” a történelmi esetlegességeket keretező nyelvjátékokként (Wittgenstein, 1992) vagy narratívákként tekint. Ez a megközelítés arra az előfeltevésre épít, hogy a világ vagy éppen a „magyarság” számtalan eltérő – esetenként radikálisan eltérő, de egyaránt érvényes módon elbeszélhető (Rorty, 1994; Goodman, 1978; Kollár és mtsai, 2019; Kollár & Stefkovics, 2021). Bár ezek az elbeszélések jelentős mértékben igazodnak a konkrét történelmi tapasztalatokhoz, mégis jelentős szerepet kínálnak fel az eltérő értelmezéseknek.

Másrészt a monokauzális – oksági redukcióra épülő – modellek helyett, amelyek (többé-kevésbé) egyetlen tényezőre próbálják visszavezetni a magyar társadalom jellegzetességeit, a sebzett kollektív identitásra épülő megközelítésben a különböző tényezők közötti kölcsönhatások kerülnek a fókuszba. A Máté-Tóth által vázolt keret szerint az SKI-t öt tényező konstituálja. Az első maga a történelmi traumákra fókuszáló nemzeti narratíva, a második a regionális köztesség (érzése), a harmadik az emlékezet, a negyedik a jóllét (vagy jólét), az ötödik pedig a válaszadó

személyisége (autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, politikai orientáció, vallásosság) (Balassa & Máté-Tóth, 2022).

Ezzel összhangban jelen tanulmány célja, hogy feltárja, a magyar társadalom történelmi traumákra fókuszáló önleírása milyen kapcsolatban áll más olyan változókkal, mint az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, emlékezet, a regionális köztesség – sehova se tartozás – érzése, politikai preferenciák, vallásosság, étellel való elégedettség és cselekvőképesség érzése.

2. MÓDSZERTAN

Ahogy azt az imént említettem, az elméleti modellben meghatározott komponensek között nem lineáris oksági összefüggésekről, hanem az egyes tényezők közötti kölcsönhatásokról beszélhetünk. Mindazonáltal a korábbi empirikus modellek (Balassa & Máté-Tóth, 2022) a traumákra fókuszáló nemzeti narratívával való azonosulást (szabzottságot) függő változóként rögzítették. Vagyis azt vizsgálták, hogy a másik négy tényező milyen mértékben befolyásolja traumákra fókuszáló narratívával való azonosulást. Ezzel szemben jelen kutatásunkban – az eredeti modell céljaival összhangban – azt vizsgáljuk meg, hogy milyen kölcsönhatások figyelhetők meg a különböző tényezők között.

Ehhez kifejezetten jó keretet biztosít az (elektív) affinitás fogalma (Weber, 2020). Maga a kifejezés a kémiából származik, és – egyszerűen szólva – a különböző elemek egymásra gyakorolt vonzását vagy éppen taszítását írja le, vagyis azt a folyamatot, amely révén különböző kvalitatív tulajdonságokkal rendelkező elemek új vegyületeket hoznak létre (Kollár, 2020; Kollár, 2021; Veszprémi, 2011). A fogalom legkorábbi – meghatározó – humántudományos alkalmazása David Hume nevéhez köthető. Hume a kifejezést, egyszerűen szólva, az elme részei közötti kölcsönhatások megragadására használta (vö. Demeter, 2016; 2022). A mechanikai megközelítésekkel szemben Hume modelljében a különböző elemek közötti „vonzódás” csak valamiféle „gyengéd késztetés” (Hume, 1976: 34; Demeter, 2016; 2022), nem pedig „olyan univerzális és áthághatatlan törvény, mint a gravitáció” (Kollár, 1998: 30; Hume, 2007: 12). Vagyis a különböző elemek közötti kapcsolatok nagyon érzékenyek az egyes tényezők sajátos, heterogén kvalitatív természetére (Demeter, 2022). Hume tehát a mentális folyamatok működését nem „első elvekből és homogén korpuszskulák kölcsönhatásából, hanem az anyag belső aktivitásából, heterogén kvalitatív jellegek együtthatásaiból vezeti le” (Kampis, 2017: 2). Ez a törekvés – és maga az affinitás fogalma – a társadalomtudományok területén Max Weber életművében vált döntő jelentőségűvé (Kollár, 2021; McKinnon, 2010). Weber a fogalmat olyan „szociokémiai” reakciók (Kollár, 2020; 2021) megragadására használta, amelyek során az eltérő kvalitatív tulajdonságokkal rendelkező elemek „vegyülete” révén olyan új minőségek, emergens mintázatok születnek, amelyek túlmutatnak az egyes elemek inherens sajátosságán (McKinnon, 2010; Kollár, 2020; Kollár, 2021). Ennek legismertebb példája a *Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című tanulmány (2021), amelyben Weber azt mutatja meg, hogy a különböző vallásos tanok, vallásos elbeszélések miképpen képesek hatást gyakorolni olyan eltérő minőségi tulajdonságokkal rendelkező tényezőkre, mint például a gazdasági gyakorlatok. Azonban Weber az affinitásokra épülő megközelítést számtalan más különböző jelenség leírására is alkalmazta, legyen szó például a különböző vallási tanok és más eszmék közötti kölcsönhatásokról, vagy

éppen bizonyos eszmék és társadalmi rétegek közötti kongruenciákról. Mindezekben az esetekben közös, hogy az affinitás egyfajta használhatósági relációt ír le (vö. Kollár, 2021). A premodern kapitalista gazdasági gyakorlat „célja” például nyilvánvalóan nem az, hogy az aszketikus hivatás-etika teljesítésének terepe legyen. Azonban sajátos kvalitatív tulajdonságai (pl.: a világban végzett munka sikerének egyszerű kvantifikációja) miatt kifejezetten jól használható (exaptálható) erre a célra (vö. Kollár, 2021; Kollár & Kollár, 2020). Ez a fajta „használhatósági” reláció kifejezetten jól illusztrálható egy kevésbé absztrakt példán keresztül is. Az ablak funkciói közé tartozik például (vö. Ludlow, 1976) a napfény és a levegő beengedése (nyitott ablak), a külső zajok és a hőmérséklet-veszteség csökkentése (zárt ablak).⁴ A mérnökök, belsőépítészek és formatervezők ezek mentén a funkciók mentén optimalizálják az ablakokat: például hatékonyabb szigetelési technikákat fejlesztenek ki. Az ablaknak – illetve az ablakokat tervező és optimalizáló szakembereknek – nyilvánvalóan nem célja az, hogy az öngyilkosságot elősegítsék. Mindezek ellenére – a jól nyitható ablak – kifejezetten jól használható akkor, ha valaki öngyilkos akar lenni.⁵ Hasonlóképpen magyarázhatók a vizsgált (SKI) modellben meghatározott tényezők közötti affinitások is. Vagyis például azok számára, akik azonosulnak a történelmi traumákra fókuszáló nemzeti narratívával, kifejezetten jól használhatók az autoriter személyiségjegyek. Ugyanis ha úgy véljük, hogy a magyarok sorsa az, hogy a történelmi sorscsapások közepette szakadtalan küzdelmet folytassanak a világban, akkor szükség van egy erős vezetőre, aki utat mutat a reményvesztett időkben. Ez az összefüggés persze fordítva is igaz. Ahogy azt már Max Weber (1980: 661) is felvetette a karizmatikus – autoriter személyiségjegyeket hordozó vezető – számára kedvező állapotot jelentenek a különböző – pszichikai, politikai vagy gazdasági – traumákra épülő határhelyzetek (Hidas, 2018: 187; vö. Györffy & Martin, 2022; Körösenyi, 2019).

Az ilyen jellegű – kvalitatív – relációk kvantitatív megragadása nem egyszerű feladat. A kurrens módszerek közül azonban erre a legalkalmasabbak közé az ágensalapú modellezés és a hálózatelemzés tartozik. Míg előbbi elsősorban azt vizsgálja, hogy a mikroszinten bekövetkező kölcsönhatások révén hogyan jönnek létre a kollektív struktúrák (Kollár, 2021; Macal & North, 2006; Linares, 2018: 29), addig utóbbi az összefüggések lineáris megragadása helyett az egyes tényezők közötti kölcsönhatásokat és visszacsatolási ciklusokat állítja a fókuszba (Dalege és mtsai, 2016).

Jelen tanulmányban – a rendelkezésre álló adatok miatt – ez utóbbi módszert alkalmazzuk, és arra teszünk kísérletet, hogy az ski-modellben meghatározott tényezők közötti affinitásokat attitűdhálózatként értelmezzük. Az attitűdök közötti kölcsönhatások vizsgálatához korábban ritkán használtak hálózatelemzést. Ennek az elsődleges oka az, hogy a hagyományos megközelítések elsődleges célja az volt, hogy a különböző tényezőket egyetlen látens attitűdre vezessék vissza. Ez a fajta eljárás arra az előfeltevésre épít, hogy az egyes partikuláris attitűdök (okságilag) redukálhatók más, általánosabb attitűdökre. Ezzel szemben a hálózatelemletre épülő megközelítés szerint a különböző attitűdök nem vezethetők vissza egyetlen „generikus” entitásra, hanem

---

4 Az ablak funkcióinak áttekintéséhez lásd: Ludlow, 1976.

5 Mindez persze az ablak sajátos kulturális evolúciójára (Tomasello) is hatással lehet. Számtalan kollégiumban úgy optimalizálják az ablakokat, hogy azt ne legyen „felhasználható” az öngyilkosságra.

a különböző attitűdök közötti kölcsönhatások határozzák meg azt, hogy milyen explicit formát ölt egy vélekedésháló. Eszerint bizonyos attitűdök „használhatóbbak” más attitűdök számára, de ezt a használhatósági relációt más tényezők, más attitűdök is alapjaiban befolyásolhatják. Jól példázzák ezt a korábban elmondottak: annak, aki úgy véli, hogy az országa sehova sem tartozik, kifejezetten jól használható a történelmi traumákra fókuszáló narratíva, és hasonlóképpen igaz ez fordítva is. Ezzel szemben viszont az, akinek erős az európai identitása, nem valószínű, hogy erős affinitást mutat a „regionális köztesség” érzése iránt. Ennek a belátásnak ez empirikus megragadására dolgozták ki Dalege és szerzőtársai (2016) a Causal Attitude Network (oksági attitűdhálózat) – továbbiakban CAN – modellt, amely összekapcsolja az attitűdök vizsgálatát a hálózatelmélettel (Dalege és mtsai, 2016). A CAN-modell „az attitűdöket és ideológiákat nem egy közös okon alapuló entitásként, hanem sokkal inkább hálózatként konceptualizálja, amelyben a mérhető értékkelő reakciók olyan csomópontokat jelentenek, amelyek az éleken keresztül ok-okozati kapcsolatban állnak” (vö.: Schlicht-Schmälzle és mtsai, 2018; Dalege és mtsai, 2016). Vagyis a megközelítés elsődleges célja, hogy a különböző tényezők közötti kölcsönhatásokat oksági hálózatként ragadja meg, amelyben az egyes elemek közötti affinitások válnak tetten érhetővé.

3. ADATFELVÉTEL ÉS VÁLTOZÓK

Az empirikus elemzés alapját a Századvég Alapítvány 2021 májusában végzett adatfelvétele jelenti. A kutatás reprezentatív a magyarországi felnőtt lakosságra nem, életkori csoportok, legmagasabb befejezett iskolai végzettség, valamint a lakhely szerinti településtípus szerint. A kérdőívben összesen tizenhárom (1. táblázat), a sebzett kollektív identitás modell valamely aspektusát megragadni hivatott állítást fogalmaztunk meg, melyek mindegyikénél egy négyfokú Likert-skála segítségével mondhatták el a válaszadók, hogy mennyire értenek egyet az adott állítással.⁶ Mindemellett bevontunk elemzéseinkbe egy további dimenziót, amely az ágencia élményét méri. Ezt az indokolja, hogy a kurrens kutatások szerint jelentős (negatív) kapcsolat figyelhető meg a személyek traumákra fókuszáló önleírásai és az ágencia élménye között. Ezt két változó révén konceptualizáltuk. Mindezekon túl az elméleti modellel összhangban két további tényezőt is felhasználtunk: az egyik a válaszadó vallásosságát⁷ méri, a másik pedig a politikai orientációját.⁸

6 Az állítások a következők voltak: A magyarok igazságtalanul sokat szenvedtek a történelem során; Magyarország kiszolgáltatott helyzetben van a világpolitikában; A magyarok mindig arra az oldalra állnak, amelyik végül veszít; A magyarok szüntelenül küzdelmet folytatnak a függetlenségükért; Magyarország sem a Nyugathoz, sem a Kelethez nem tartozik igazán; A magyar kultúrát meg kell védeni az idegen hatásokkal szemben; A társadalomnak meg kell emlékeznie történelmünk sorscsapásairól; A történelem viszontagságai erős néppé kovácsolták a magyarokat; A magyarokat másodrangú állampolgároknak tekintik az EU-ban.

7 Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos?

8 Ön hová sorolná magát az alábbiak közül? 1. Baloldali 2. Középen áll 3. Jobboldali

1. táblázat. *Elemzéshez felhasznált változók és dimenziók*
 Table 1. *Variables and dimensions used for analysis*

A magyarokat másodrangú állampolgároknak tekintik az EU-ban	Sikertelenség	Traumákra fókuszáló narratívák
Magyarország kiszolgáltatott helyzetben van a világpolitikában		
A magyarok mindig arra az oldalra állnak, amelyek végül veszít		
A magyarok szüntelenül küzdelmet folytatnak a függetlenségükért	Történelmi traumákra fókuszáló elbeszélés	
A magyar kultúrát meg kell védeni az idegen hatásokkal szemben		
A társadalomnak meg kell emlékeznie történelmünk sorscsapásairól		
A történelem viszontagságai erős néppé kovácsolták a magyarokat		
A magyarok igazságtalanul sokat szenvedtek a történelem során	Emlékezet	
A családom közvetlenül megszenvedte a történelem nehézségeit		
Szigorú szabályok révén válik az ember a társadalom hasznos tagjává	Autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia	Autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia
A gyerekeket fegyelmezni kell, hogy rendes embert neveljünk belőlük		
Magyarország sem a Nyugathoz, sem a Kelethez nem tartozik igazán	Regionális köztesség érzékelése	Regionális köztesség érzékelése
Mindent egybevetve mennyire elégedett Ön jelenlegi életével?	Jóllét	Jóllét
Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos?	Vallásosság	Személyiség
Ura vagyok az életemnek, rajtam múlik, hogyan alakul	Cselekvőképesség	
A megpróbáltatások nem törnek meg a lendületet, ami a céljaimhoz visz		
Politikai orientáció	Politikai orientáció	

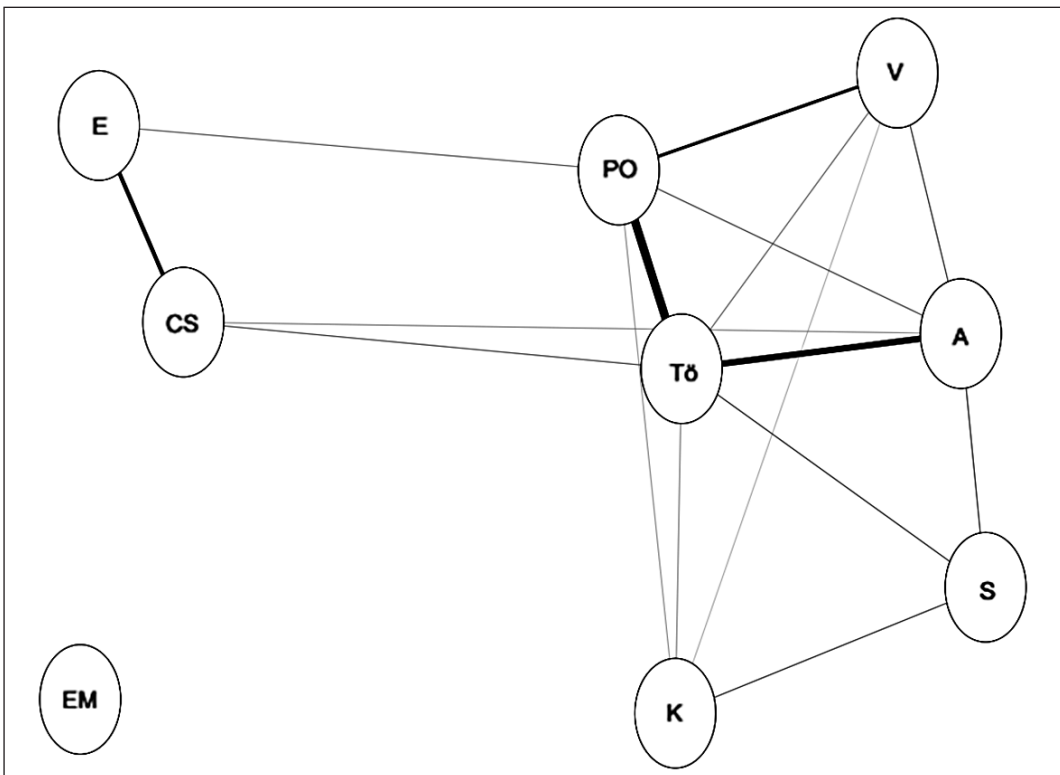
A hálózatimodell-kialakítás három lépésben történt. Első lépésben az egyes dimenziók mentén – főkomponens-elemzés révén – látens változókat képeztünk le.⁹ Ezt követően második lé-

9 Bár a CAN-modell miatt ez az eljárás elvben szükségtelen, azonban mivel az elméleti modell nem az egyes állításokra, hanem az állítások révén konstituált dimenziókra vonatkozik, így ez az eljárás jelentős mértékben elősegíti az eredmények interpretálhatóságát.

pésben az egyes indexeket kétállásúra kódoltuk. A 0,1-nél nagyobb faktorértékekhez egyes értéket rendeltünk, az ennél kisebbekhez pedig nullát. Ezt követően harmadik lépésben az R program ggraph csomagjának IsingFit függvényét felhasználva hoztuk létre az élsúlyokat (vö. Dalege és mtsai, 2016; Van Borkulo és mtsai, 2014). Az IsingFit függvény n-számú logisztikus regressziós modellt futtatt le, amely során minden egyes változót iteratív módon regresszálunk a többi változóval. Vagyis minden egyes változót (csomópontot) regresszálunk a másik nyolc fennmaradó változó révén. Az élsúlyok tehát a két változó közötti logisztikus regressziós paraméterek, amelyeket úgy kapunk, hogy minden más változóra kontrolláljuk ezt az összefüggést.

4. EREDMÉNYEK

4.1. Általános hálózati felépítés

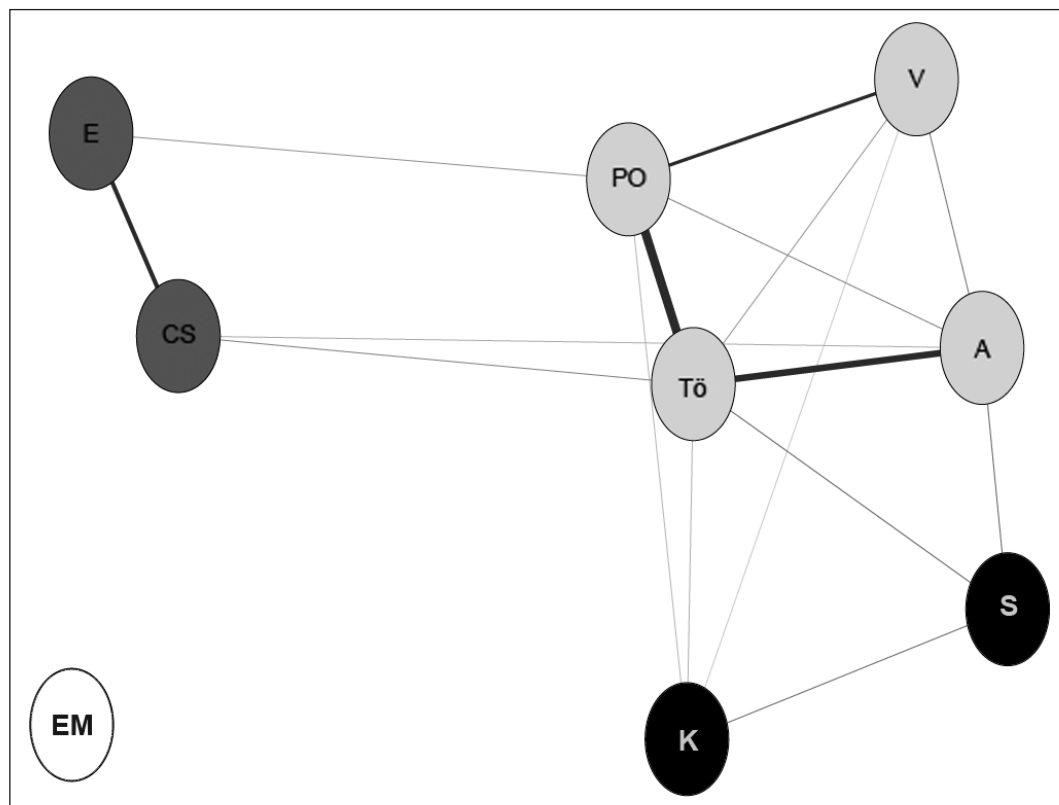
1. ábra. Az általános hálózat felépítése

Figure 1. Structure of the general network

E – Elégedettség, CS – Cselekvőképesség, EM – Emlékezet, PO – Politikai orientáció, V – Vallásosság, Tö – Történelmi traumákra fókuszáló elbeszélés, A – Autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, S – Sikertelenség, K – Regionális köztesség érzékelése

Az SKI-modellben szereplő tényezők hálózatát az 1. ábra szemlélteti. Eszerint a kilenc komponens közül nyolc az, ami kapcsolódik a hálózathoz, és egyedül az emlékezetfaktor az, ami

nem játszik szerepet benne. Ez utóbbi kizárását és a modell újrafuttatását követően már egy erősen integrált hálózatot látunk. Az egyes elemek között pozitív irányú kapcsolat van, ami azt mutatja, hogy az SKI-modell különböző elemei kölcsönösen „erősítik” egymást. A legmarkánsabb affinitás a politikai orientáció és a történelmi traumákra fókuszáló önleírás, illetve ez utóbbi és az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia között figyelhető meg, de jelentős kapcsolat van a vallásosság és a politikai orientáció között is. Hasonlóképpen erős kölcsönhatás regisztrálható a cselekvőképesség és az étellel való elégedettség között is.

2. ábra. *Klaszterek*

Figure 2. *Clusters*

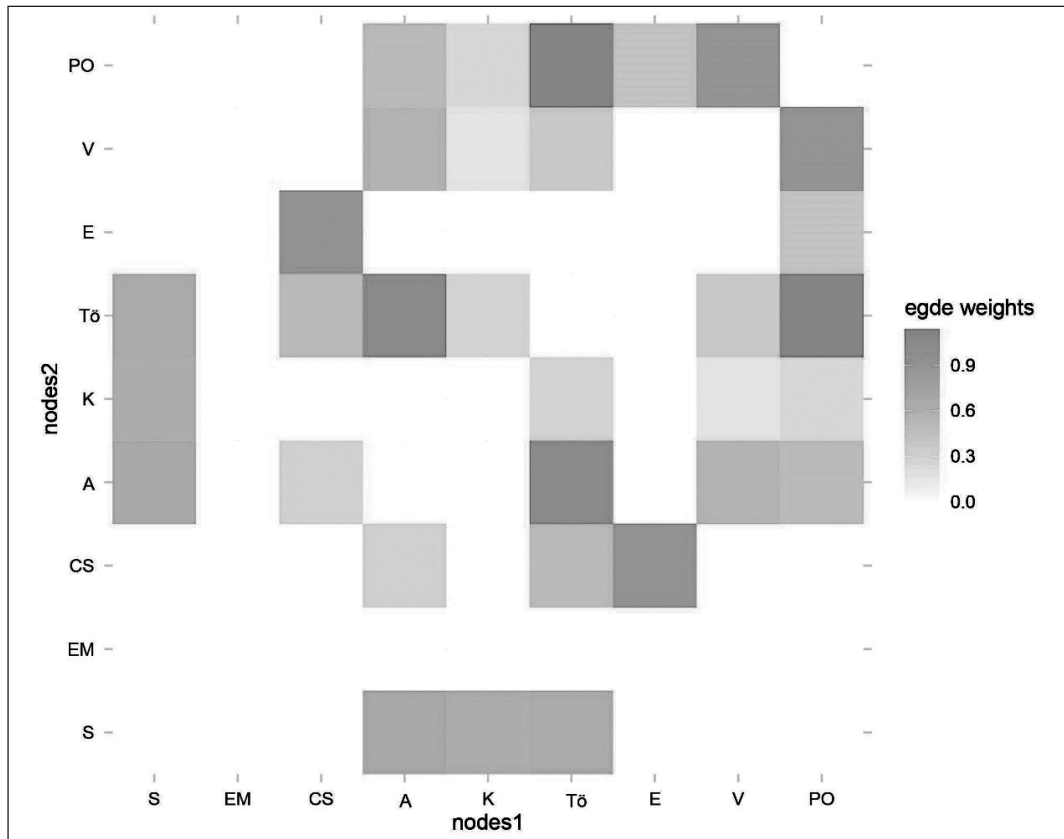
E – Elégedettség, CS – Cselekvőképesség, EM – Emlékezet, PO – Politikai orientáció, V – Vallásosság, Tö – Történelmi traumákra fókuszáló elbeszélés, A – Autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, S – Sikertelenség, K – Regionális köztesség érzékelése

Mindezek révén elmondható, hogy – ez utóbbi – két változócsoporthoz (cselekvőképesség és elégedettség, illetve politika, történelmi traumákra fókuszáló narratíva és az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia) lényegében két jól elkülöníthető klasztert is reprezentál. Vagyis ezekben az esetekben az egyes változók (csomópontok) között sűrű és erős kapcsolatokat figyelhetünk meg. Ennek a sejtésnek az igazolásához az igraph csomag Walktrap (Pons & Latapy, 2005) függvényét felhasználva klaszterelemzést végeztünk, amely végül egyszerre igazolta és árnyalta a

feltevésünket. Az eljárás eredményeképpen három klasztert kaptunk (2. ábra). Az első klaszterhez (piros) a cselekvőképesség és az elégedettség változói tartoznak. A második klasztert (zöld) a politikai orientáció, a történelmi traumákra fókuszáló narratíva, az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia és a vallásosság konstituálja. Végül pedig a harmadikhoz a köztség és a sikertelenség indikátorai sorolhatók.

Az egyes klaszterek közötti „hidakat” vizsgálva (3. ábra) elmondható, hogy a „sötétszürke” klaszter (elégedettség és ágencia) három módon kapcsolódik a „világosszürke” klaszterhez. Egyrészt a politikai orientáció és az étellel való elégedettség között figyelhetünk meg affinitást, másrészt pedig a cselekvőképesség indikátora kapcsolódik össze a történelmi traumákra fókuszáló narratíva és az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia változókkal. Ehhez hasonlóan a „fekete” klaszter sikertelenségindexe a történelmi traumákra fókuszáló narratíva és az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia változókkal áll kölcsönhatásban, a köztségindex pedig a történelmi traumákra fókuszáló narratíva, politikai orientáció és vallásosság változók iránt mutat affinitást.

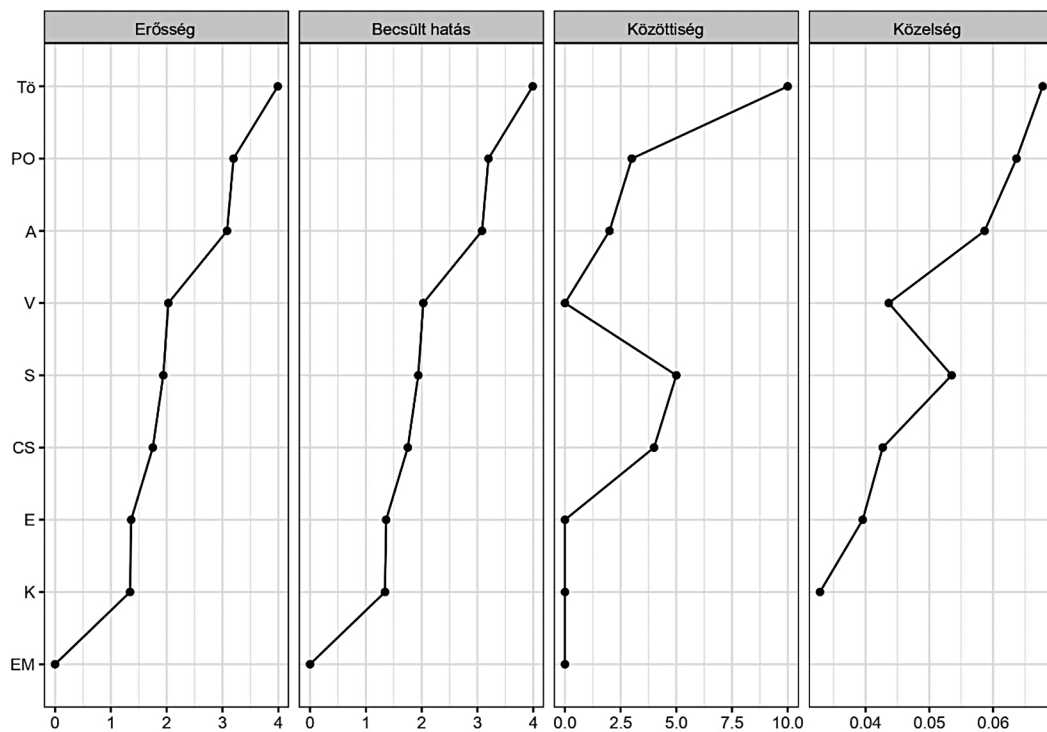
3. ábra. Hőtérkép

Figure 3. Heatmap

E – Elégedettség, CS – Cselekvőképesség, EM – Emlékezet, PO – Politikai orientáció, V – Vallásosság, Tö – Történelmi traumákra fókuszáló elbeszélés, A – Autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, S – Sikertelenség, K – Regionális köztség érzékelése

4.2. Központi elemzés és hálózati dinamika

A hálózat általános topológiájának feltárását követően megvizsgáltuk azt is, hogy mely változók foglalnak el központi pozíciót a hálózatban (5. ábra). Vagyis melyek azok a tényezők, amelyek leginkább befolyásolják az „információáramlást”, azaz melyek azok a változók, amelyek a legmarkánsabb hatást fejtik ki a hálózatra. Ennek a mérésére a három leggyakrabban használt mutató az erősség (strength), a közelség (closeness) és a közöttség (betweens) (Dalege és mtsai, 2016; Schlicht-Schmälzle és mtsai, 2018). Az erősség azoknak az élcsúcsoknak az összege, amelyek közvetlenül kapcsolódnak egy adott csomóponthoz (változóhoz). Vagyis ez a mutató azt írja le, hogy az adott csomópontnak mekkora közvetlen hatása van a hálózatra. A közelség az adott csomópont (változó) és a hálózat összes többi csomópontja közötti legrövidebb út hosszának inverzét fejezi ki. Más szavakkal a közelség azt mutatja meg, hogy mennyire valószínű, hogy egy adott csomópontból származó információ közvetlenül vagy közvetve az egész hálózaton keresztül „utazik”. Végezetül a közöttség pedig azt írja le, hogy egy adott csomópont milyen erősen képes befolyásolni az információáramlást a hálózatban (Dalege és mtsai, 2016).

4. ábra. Centralitás mutatók

Figure 4. Centrality metrics

E – Elégedettség, CS – Cselekvőképesség, EM – Emlékezet, PO – Politikai orientáció, V – Vallásosság, Tö – Történelmi traumákra fókuszáló elbeszélés, A – Autoriter személyiségjegek iránti szimpátia, S – Sikertelenség, K – Regionális köztesség érzékelése

A vonatkozó mutatók alapján elmondható, hogy a legnagyobb hatást a hálózatban a történelmi traumákra fókuszáló önléírás fejt ki. Ezt pedig mindhárom mutató esetén a politikai orientáció követi. Vagyis az egyes tényezők közötti kölcsönhatásokat – a változók közötti affinitásokat – ezek a tényezők befolyásolják a legmarkánsabban. Más szavakkal: a traumákra fókuszáló narratíva és a politikai orientáció az, ami a többi tényező közötti használhatósági relációt mintegy keretezi (Lakoff & Johnson, 1980; Lakoff, 2002).

4.3. Következtetések

Tanulmányunkban azt térképeztük fel, hogy a magyar társadalom történelmi traumákra fókuszáló önléírása milyen kapcsolatban áll olyan más változókkal, mint az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, a regionális kötöttség – sehova se tartozás – érzése, a vallásosság, az emlékezet, a politikai preferenciák, étellel való elégedettség és cselekvőképesség. Az eredmények azt mutatják, hogy legmarkánsabb affinitás a politikai orientáció és a történelmi traumákra fókuszáló narratíva, illetve a történelmi traumákra fókuszáló narratíva és az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia között figyelhető meg, de jelentős kapcsolat van a vallásosság és a politikai orientáció között is. Ahogy azt már korábban is említettük, a traumákra fókuszáló elbeszélés számára kifejezetten jól használhatóak az autoriter személyiségjegyek (és fordítva). Hasonlóképpen magyarázható a politikai orientáció és a traumákra fókuszáló leírás közötti kapcsolat is. A domináns politikai retorika ugyanis jelentős mértékben támaszkodik a romantikus (Bojtár, 2015) „rémtörténetek” posztmodernizált alkalmazására (Kollár & Kollár, 2017), ehhez pedig kifejezetten kapóra jön, ha valaki affinitást mutat a történelmi traumák elbeszélése iránt. A vallásosság és a politikai orientáció közötti kapcsolat szintén nem meglepő. A jobboldali retorika plasztikusságát éppen a messianisztikus hangvétel sajátos újrafelhasználása (exaptációja) teremti meg. Nyilvánvalóan ez pedig a vallásos „mémek” terjedése számára jól használható közeget teremt. Ezek az eredmények tehát kifejezetten jól illeszkednek az elméleti felvetésekhez.

Ezzel szemben viszont némiképp meglepő eredmény, hogy az ágencia érzése és történelmi traumákra fókuszáló narratíva közötti pozitív kapcsolat figyelhető meg. Vagyis akik jobban azonosulnak a traumákra fókuszáló nemzeti narratívával, azok magasabb szintű cselekvőképességről számolnak be. Bár a traumákra vonatkozó irodalom alapján éppen az ellenkező előjelű összefüggést vártuk (Beste, 2007; Veronese és mtsai, 2019; Ataria, 2015), felvethető, hogy a kormánypárti retorika olyan módon keretezi újra ezeket a traumákat, hogy az egyúttal az ágencia érzését is növeli azok körében, akik fogékonyak ez iránt. Ennek a felvetésnek a teszteléséhez megnéztük azt, hogy hogyan változik ez az együtt járás akkor, ha politikai preferenciák szerinti bontásban vizsgáljuk meg a két változó közötti kapcsolatot (2. táblázat).

2. táblázat. Történelmi traumákra fókuszáló narratíva melletti elköteleződés és a cselekvőképesség érzése közötti korreláció

Table 2. Correlation between commitment to a narrative focusing on historical trauma and sense of agency

Politikai orientáció	Korreláció
Baloldali	0,01
Középen áll	0,22**
Jobboldali	0,36**
** A korreláció szignifikáns 0,01 szinten.	

Az eredmények azt mutatják, hogy míg a magukat baloldaliként identifikálók esetén semiféle kapcsolat nincs, addig a jobboldaliak esetén kifejezetten jelentős ez az együtt járás. Mindezek alapján úgy tűnik, igazolható, hogy a kormánypárti narratíva a kollektív traumák újraleírása révén képes növelni az ágencia élményét. Ahogy azt máshol korábban (2017) kifejtettük, a politikai diskurzus egyik központi narratívája szerint bár „számos veszély leselkedik a magyarságra, a történelem a magyarokat és kiváltképp a vezetőjét szemelte ki arra, hogy ne csupán megmentse a népét a »gonosztól«, hanem egyúttal vateszként utat is mutasson a világnak” (Kollár & Kollár, 2017: 40). Vagyis a kollektív traumákra épülő nemzeti történetet ez a narratíva úgy keretezi újra, hogy az ágensek heroikus szereplőkké magasztosulnak, akikre jelentős szerep hárul nemcsak a nemzet, hanem Európa megvédésében is. A nemzetközi elitscporok, Brüsszel vagy éppen Soros György elleni vívott szent háború (vö. Jenne, 2021; Visnovitz & Jenne, 2021) így egyfajta ontológiai terápiát jelen azok számára, akik affinitást mutatnak iránta.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban azt térképeztük fel, hogy a magyar társadalom történelmi traumákra fókuszáló önleírása milyen kapcsolatban áll más olyan változókkal, mint az autoriter személyiségjegyek iránti szimpátia, a regionális köztesség – sehova se tartozás – érzése, a vallásosság, az emlékezet, a politikai preferenciák, étellel való elégedettség és cselekvőképesség. Eredményeink azt sugallják, hogy az SKI-modellben vázolt attitűdök szorosan kapcsolódnak egymáshoz, és egy alapvetően koherens – kölcsönhatásokra és visszacsatolási ciklusokra épülő – vélekedérendszer alkotnak. Mindez azt sugallja, hogy az SKI-modell tényezői olyan kifejezetten stabil vélekedérendszer konstituálnak, amely csak jelentős „beavatkozások” hatására tud megváltozni.

SZAKIRODALOM
REFERENCES

- Ataria, Y. (2015). Sense of ownership and sense of agency during trauma. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 14(1), 199–212. <https://doi.org/10.1007/s11097-013-9334-y>
- Balassa, B., & Máté-Tóth, A. (in press). A traumatizált társadalmi tudat dimenziói. Adatok a sebzett kollektív identitás elméletéhez. *Szociológiai Szemle*.
- Bibó, I. (2012). *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*. Argumentum Kiadó.
- Bódy, Zs., & Ö. Kovács, J. (szerk.) (2006). *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó.
- Bojtár, E. (2015). A romantika árnyoldalai. *Alföld*, 62(5), 120.
- Dalege, J., Borsboom, D., Van Harreveld, F., Van den Berg, H., Conner, M., & Van der Maas, H. L. J. (2016). Toward a formalized account of attitudes: The Causal Attitude Network (CAN) model. *Psychological Review*, 123(1), 2–22. <https://doi.org/10.1037/a0039802>
- Demeter, T. (2016). *David Hume and the Culture of Scottish Newtonianism Methodology and Ideology in Enlightenment Inquiry*. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004327320>
- Demeter, T. (2022). Sympathies for common ends: The principles of organization in Hume's psychology and political economy. In Bíró, G. (szerk.), *Humanity and Nature in Economic Thought*. Routledge. <https://www.doi.org/10.4324/9781003138655-2>
- Goodman, N. (1978). *Ways of Worldmaking*. Hackett Publishing Company.
- Györfly, D. (2018): *Trust and Crisis Management in the European Union: An Institutional Account of Success and Failure in Program Countries*. Palgrave Macmillan.
- Györfly, D., & Martin, J. P. (2022). Legitimacy and Authoritarian Decline: The Internal Dynamics of Hybrid Regimes. *Problems of Post-Communism*.. <https://doi.org/10.1080/10758216.2021.2023579>
- Györfly, D. (2020). Financial Crisis Management and the Rise of Authoritarian Populism: What Makes Hungary Different from Latvia and Romania? *Europe-Asia Studies*, 72(5), 792–814. <https://www.doi.org/10.1080/09668136.2020.1752624>
- Hidas, Z. (2018). *Törekeny értelemvilágaink – A világalakítás rendje és szabadsága*. Gondolat Kiadó.
- Hume, D. (1976): *A Treatise of Human Nature: A Critical Edition*. Oxford University Press.
- Hume, D. (1976): *Értekezés az emberi természetről*. Gondolat Könyvkiadó.
- Hunyady, Gy. (2003). *Nemzetkarakterológiák*. Osiris Kiadó.
- Jenne, E. K. (2021). Populism, nationalism and revisionist foreign policy. *International Affairs*, 97(2), 323–343. <https://doi.org/10.1093/ia/iiaa230>
- Kampis, Gy. (2017). *Bírálat Demeter Tamás: David Hume and the culture of scottish newtonianism c. MTA doktori értekezéséről*. Forrás: <http://real-d.mtak.hu/897/9/Kampis%20Gy%C3%B6rgy.pdf> Letöltés dátuma: 2022. 05. 30.
- Karácsony, A. (2019). *Döntés és hagyomány*. Századvég Kiadó.
- Kollar, D., & Kollar, J. (2020). The Art of Shipwrecking. *Dialogue and Universalism*, 30(1): 67–84.
- Kollár, D., & Kollár, J. (2017). Tulajdonságok nélküli társadalom. *Jel-kép*, 6(3), 36–44. <https://www.doi.org/10.20520/jel-kep.2017.3.37>

- Kollár, D., & Stefkovics, Á. (2022). A pártválasztás háttérének érték- és ideológiai szerkezete Magyarországon. In Pillók, P., Stefkovics, Á., & Hortay, O. (szerk.), *Századvég Riport 2021* (59–90. o.). Századvég Kiadó.
- Kollár, D. (2020). A Protestáns etika kémiája. *Replika*, (117–118), 273–284. <https://www.doi.org/10.32564/117-118.11>
- Kollár, D. (2021). Max Weber and the Chemistry of the Protestant Ethic. *Social Science Information*, 60(4), 504–521. <https://doi.org/10.1177/05390184211052874>
- Kollár, J. (1998). Gyilkosság a karteziánus színházban? Hume és a kognitív tudomány. *Hungarian Journal of Psychology*, 53(37), 19–40.
- Kollár, J. (2014). Kibernomádok, Neo és Orbán Viktor. *Mozgó Világ*, 40(12), 94–97.
- Kollár, J., Déri, K., & Mák, K. (2019). *Derűterápia, avagy a hajótörés művészete*. Belvedere.
- Körösényi, A. (2019). The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership: Weber and the Orbán Regime. *East European Politics and Societies and Cultures*, 33(2), 280–301. <https://doi.org/10.1177/0888325418796929>
- Ladányi, J. (2015). *Önpusztító nemzeti habitus*. L'Harmattan Kiadó.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2002). *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. University of Chicago Press.
- László, T., & Bauer, B. (2021). Kádár János emlékezete a magyarországi történelemtankönyvekben. *Századvég 2021*(4), 101–119.
- Linares, F. (2018). Agent based models and the science of unintended consequences of social action. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, (162), 21–38. <https://doi.org/10.5477/cis/reis.162.21>
- Ludlow, A. M. (1976). The Functions of Windows in Buildings. *Lighting Research & Technology*, 8(2), 57–68. <https://doi.org/10.1177/14771535760080020801>
- Máté-Tóth, A., Nagy, G. D., & Szilárdi, R. (2020). Populism and religion in Central and Eastern Europe. *Belvedere Meridionale*, 32(3), 19–30. <https://doi.org/10.14232/belv.2020.3.2>
- McKinnon, M. A. (2010). Elective Affinities of the Protestant Ethic: Weber and the Chemistry of Capitalism. *Sociological Theory*, 28(1), 108–126. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2009.01367.x>
- Mészáros, N. Zs., Vámos, E., & Szabó, Zs. P. (2017). Sérülékeny identitás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 72(3/4), 345–379. <https://doi.org/10.1556/0016.2017.003>
- Pons, P., & Latapy, M. (2005). Computing communities in large networks using random walks. *ArXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.physics/0512106>
- Rorty, R. (1994). *Estelegesség, ironia, szolidaritás*. Jelenkor Kiadó.
- Schlicht-Schmälzle, R., Chykina, V., & Schmälzle, R. (2018). An attitude network analysis of post-national citizenship identities. *PLoS One*, 13(12), e0208241. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208241>
- Szekfű, Gy. (2007). *Három nemzedék és ami utána következik*. Maecenas.
- Szűcs, J. (1983). *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Magvető Kiadó.

- Tölgyessy, P. (2016). Zsákutcából zsákutcába. Az ismétlődően megrekedő magyar polgárosodás ellentmondásai. In Morcsányi, G., & Tóth, I. Gy. (szerk.), *A magyar polgár* (17–35. o.). Társki.
- UNDP (2020): *Human Development Report*. <http://report2020.archive.s3-website-us-east-1.amazonaws.com/>
- Van Borkulo, C. D., Borsboom, D., Epskamp, S., Blanken, T. F., Boschloo, L., Schoevers, R. A., & Waldorp, L. J. (2014). A new method for constructing networks from binary data. *Scientific Reports*, (4), 5918. <https://doi.org/10.1038/srep05918>
- Veronese, G., Pepe, A., Cavazzoni, F., Obaid, H., & Perez, J. (2019). Agency via Life Satisfaction as a Protective Factor From Cumulative Trauma and Emotional Distress Among Bedouin Children in Palestine. *Frontiers in Psychology*, (10), 1674. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01674>
- Veszprémi, T. (2011). *Általános kémia*. Akadémiai Kiadó.
- Visnovitz, P., & Jenne, K. E. (2021). Populist argumentation in foreign policy: the case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020. *Comparative European Politics*, (19), 683–702. <https://doi.org/10.1057/s41295-021-00256-3>
- Weber, M. (1980). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, M. (2020). *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. L'Harmattan.
- Wittgenstein, L. (1992). *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz Kiadó.